

**ЧАБАНЕНКО М. М.**, кандидат юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін  
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

## **ПРИНЦИПИ АГРАРНОГО ПРАВА: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Дослідження принципів галузі аграрного права виявляють доволі складну їх систему, яка через комплексний та спеціалізований характер даної галузі є навіть більш структурованою, аніж системи принципів класичних галузей права. В цій системі виділяється низка доволі самостійних груп принципів. З іншого боку, система принципів будь-якої галузі права має комплексне функціональне значення. З того, наскільки повно принципи конкретної галузі права виконують свої функції, можна судити про якісний стан правового регулювання відповідних суспільних відносин на загальному, засадничому рівні. У зв'язку із цим постає актуальне питання співвідношення внутрішньої будови (й окремих її елементів) системи принципів галузі аграрного права та функцій принципів галузі права.

Метою цієї роботи є з'ясування характеру розподілу традиційних функцій принципів галузі права між окремими елементами (групами принципів), що складають в цілому систему принципів галузі аграрного права.

Серед доволі значної кількості визначень принципів аграрного права можна навести наступні: 1) *провідні ідеї, основоположні засади, наукові положення, відображені в нормах цієї галузі права, які в комплексі регулюють аграрні відносини* [1, с. 14]; 2) *виражені у нормах права, що регулюють аграрні відносини, нормативно-керівні ідеї, положення, що визначають зміст цієї галузі права, надають цілісності, єдності сукупності правових норм, що об'єднані за предметом і методами регулювання в аграрному праві* [3, с. 19; 9, с. 54]; 3) *основні керівні ідеї, що визначають напрямки й характер правового регулювання аграрних відносин* [4, с. 21]; 4) *основоположні засади, що визначають характер й зміст правового регулювання аграрних відносин* [13, с. 12–13]; 5) *основоположні засади, керівні ідеї, що лежать в основі правового регулювання аграрних відносин* [5, с. 15];

6) виражені у нормах права, які регулюють аграрні відносини, основні вихідні засади, ідеї, положення, які визначають зміст цієї галузі права [7, с. 11]; 7) основоположні висхідні засади, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [8, с. 40]; 8) нормативні положення, які визначають зміст і спрямованість правового регулювання аграрних відносин, гарантують їх цілісність й стабільність [6, с. 196] та ін.

*В цілому ж можна підсумувати, що принципами аграрного права є основоположні, вихідні засади (як нормативно закріплені у нормах аграрного права, так і виражені в інших його джерелах), що визначають характер і напрямки правового регулювання суспільних аграрних відносин.*

У функціональному аспекті принципи права виступають, з одного боку, вихідними засадами правового регулювання, що забезпечують узгодженість й ефективність системи юридичних норм, а з іншого – безпосередніми регуляторами поведінки учасників суспільних відносин при її пробільності й суперечливості [10, с. 140]. Проте *найважливіша риса правових принципів – наявність у них низки якостей, що ставлять їх в один ряд з іншими системоутворюючими факторами: предмет, метод правового регулювання суспільних відносин, правові презумпції*[2, с. 30]. *Ось чому й ми відносимо їх до системоутворюючих категорій аграрного права.*

Взагалі ж в літературі виділяють такі функції принципів права: аксіологічна, регулятивна, системоутворююча, системоспрямовуюча, інтерпретаційна, правокомпенсаційна [11, с. 24–29].

Щодо окремих галузей права, в тому числі аграрного, доцільно розрізняти поняття «принципи галузі права» і «галузеві принципи». Першим охоплюються: 1) загальні та міжгалузеві принципи права, які знаходять свій вираз в тому числі і в конкретній галузі праві; 2) специфічні принципи, притаманні лише даній конкретній галузі права. Друге ж поняття є вузьким і відображає виключно специфічні, притаманні лише даній конкретній галузі права принципи.

Єдиної точки зору щодо переліку та змісту галузевих принципів аграрного права на сьогодні так і не склалося. Науковці на-

водять їх різну кількість (від 4-х до 20-ти), зважаючи на що питання щодо принципів аграрного права залишається фактично не вирішеним. Очевидно, що окремі з наведених «принципів аграрного права» скоріше є певними напрямками розвитку аграрних відносин чи законодавства (як-то, наприклад, сприяння розвитку інфраструктури аграрного ринка, вдосконалення аграрного законодавства та ін.), а інші ж є не суто галузевими аграрно-правовими принципами, а принципами міжгалузевими чи принципами інших галузей права (наприклад, рівність учасників правових відносин, свобода підприємництва і добровільність обрання форм та напрямків господарської діяльності, демократизація системи управління, господарська самостійність та відповідальність суб'єктів, тощо). Зважаючи на те, що нами принципи аграрного права були визначені як основоположні, вихідні засади, що визначають характер і напрямки правового регулювання суспільних аграрних відносин, то до таких засад мають відноситися лише справді основоположні, вихідні й їх перелік має бути певним чином обмежений. Цим буде підкреслюватися їх «цінність» та «основоположність» як принципів аграрного права.

Вважаємо, що до сучасних галузевих, аграрно-правових принципів слід віднести наступні: (1) принцип пріоритетності розвитку сільського господарства серед інших галузей економіки; (2) принцип забезпечення продовольчої безпеки; (3) принцип пріоритетності розвитку соціальної сфери села; (4) принцип екологізації аграрного виробництва.

Ціла низка інших принципів галузі аграрного права, які пропонуються науковцями, фактично відносяться до загально правових або міжгалузевих. Це стосується, зокрема, таких принципів, як принцип плюралізму і рівності форм власності та організаційно-правових форм підприємництва, принцип гарантованість захисту прав суб'єктів, принцип рівності суб'єктів (учасників) аграрних правовідносин тощо.

Аксіологічна функція принципів права полягає в тому, що вони виражають основні цінності, на яких ґрунтується галузь права, її зміст та подальший розвиток. Ця функція в повній мірі притаманна визначеним нами галузевим аграрно-правовим прин-

ципам. Ці принципи виражають основні цінності і цілі, які складають засади ідеології аграрного права. Не можна сказати, що міжгалузеві або загальноправові принципи, притаманні аграрному праву, не містять аксіологічного навантаження. Вірніше буде вважати, що вони відображають аксіологічний зміст не окремої галузі права, а певної їх сукупності, метagaluzi (наприклад, приватного права, публічного права тощо), а як наслідок – і аграрного права як складової такої сукупності.

Регулятивна функція полягає у здатності принципів права регулювати суспільні відносини. Таке регулювання здійснюється або безпосередньо (при цьому принцип у механізмі правового регулювання діє по суті як норма права), або опосередковано (коли принципи права визначають зміст норм права, які вже регулюють суспільні відносини). Тісно пов'язані із регулятивною функцією правокомпенсаційна функція (здатність принципів застосовуватися до регулювання суспільних відносин за аналогією права) та інтерпретаційна функція (здатність принципів права бути зразком, орієнтиром при тлумаченні норм права).

Розглядувані галузеві принципи аграрного права мають настільки загальний характер, що не можуть безпосередньо застосовуватися до регулювання суспільних відносин. Змістом цих принципів не є правило поведінки навіть найбільш абстрактного характеру; основу змісту більшості з них складає цільовий компонент. Таким чином, безпосередньо регулювати суспільні відносини вони не можуть. Здатність зазначених принципів опосередковано урегульовувати суспільні відносини також є сумнівною: не маючи конкретного закріплення в законодавстві свого змісту, а також реального пріоритету перед нормами аграрного права, галузеві принципи аграрного права не здатні здійснювати стійкий опосередкований регулюючий вплив на аграрні відносини. З тих же причин не притаманна галузевим принципам аграрного права правокомпенсаційна функція: ці принципи занадто абстрактні, аби застосовуватися за аналогією до нерегульованих правом суспільних відносин.

Натомість, регулятивна та правокомпенсаційна функція покладаються на загальноправові та міжгалузеві принципи аграрно-

го права. Так, наприклад, безпосередньо врегульовувати аграрні відносини або ж застосовуватися до них за аналогією можуть такі принципи, як принцип свободи договору, принцип свободи підприємницької діяльності тощо.

Інтерпретаційна функція принципів права полягає у їх здатності застосовуватися при тлумаченні норм права. Тут уже абстрактний, аксіологічний характер галузевих принципів аграрного права є обставиною, що сприяє реалізації розглядуваної функції. Галузеві принципи аграрного права, які мають яскравий цільовий та ціннісний характер можуть успішно застосовуватися при тлумаченні норм аграрного права із застосуванням телеологічного (цільового) та аксіологічного (ціннісного) методів. В свою чергу, при тлумаченні норм аграрного права можуть застосовуватися і його міжгалузеві та загальноправові принципи. При цьому галузеві принципи аграрного права, з одного боку, та загальноправові й міжгалузеві принципи аграрного права, з іншого, слід розглядати як конкретне (спеціальне) та ціле (загальне) і відповідним чином застосовувати при тлумаченні права (за аналогією із загальними та спеціальними нормами права). Так, наприклад, при тлумаченні норм аграрного права спеціальні принципи забезпечення продовольчої безпеки, екологізації аграрного виробництва матимуть пріоритет перед міжгалузевим принципом свободи договору. Останній застосовуватиметься лише в тій мірі, якій він не суперечитиме зазначеним галузевим принципам.

Системоутворююча та системоспрямовуюча функції полягають у тому, що принципи права відповідно концентровано відображають зміст, сутність, спрямованість права та визначають напрямки його розвитку, сприяючи при цьому системній консолідованості права. Саме ці дві функції найбільш притаманні галузевим принципам аграрного права. Вказані принципи об'єднують нормативний матеріал галузі спільною метою, цінностями; визначають основні цілі, з урахуванням яких розвивається аграрне право.

Системоутворююча та системоспрямовуюча функції притаманні і міжгалузевим та загальноправовим принципам аграрного права. Однак, виявляється така їх функція щодо аграрного права дещо по-іншому. Вона полягає в тому, що міжгалузеві та загаль-

ноправові принципи аграрного права інтегрують його у загальну систему права України та її надгалузеві утворення, гармонізують розвиток аграрного права із розвитком правової системи України в цілому.

Виходячи із вищевикладеного, можна зробити наступні висновки.

1. Система принципів аграрного права характеризується структурою, основними елементами якої є загальноправові, міжгалузеві та галузеві аграрно-правові принципи. Зазначені три групи принципів мають різне функціональне навантаження.

2. Регулятивна та правокомпенсаційна функції виконуються передусім загально правовими та міжгалузевими принципами аграрного права, що є природнім в світлі комплексності та спеціалізованості цієї галузі права. Втім, це не означає, що галузеві аграрно-правові принципи взагалі не здатні виконувати цих функцій. Подальший розвиток аграрного права в частині нормативного закріплення і формального вираження галузевих принципів збагатить їх функціональність у цьому напрямі. Тут слід погодитися з тим, що як галузеві аграрно-правові принципи, так і принципи окремих інститутів аграрного права слід закріпити на законодавчому рівні, що надасть їм загальнообов'язкової юридичної сили. Зокрема, це можна зробити у майбутньому Аграрному кодексі України, у його загальній частині, як це пропонується науковцями [12, с. 39].

3. Аксіологічна, інтерпретаційна, системоутворююча та системоспрямовуюча функції притаманні всім трьом згаданим видам принципів аграрного права. При цьому характер втілення цих функцій галузевими та надгалузевими (загальноправовими і міжгалузевими) принципами аграрного права є різним. Співвідношення реалізації згаданих функцій цими групами принципів можна визначити через категорії «частина-ціле» (аксіологічна функція: галузеві принципи є вираженням ціннісного змісту галузі аграрного права як такої, а надгалузеві – галузі аграрного права як органічної та невід'ємної частини національної правової системи та інших надгалузевих утворень); «спеціальне-загальне» (інтерпретаційна функція: спеціальні галузеві принципи мають пріоритет перед загальними надгалузевими); «внутрішнє-

зовнішне» (системоутворююча та системоспрямовуюча функції: галузеві принципи забезпечують цілісність та сталий розвиток галузі аграрного права як такої, а надгалузеві – належну інтегрованість аграрного права у правову систему України, узгодженість розвитку аграрного права із загальними напрямками реформування національної правової системи).

4. Проведене дослідження, крім того, дозволяє констатувати наявність складних та неоднозначних зв'язків між принципами аграрного права. Яскравим прикладом цього є: 1) наявність вже описаних вище складних функціональних зв'язків; 2) наявність обопільної ієрархічності у співвідношенні галузевих та надгалузевих принципів.

5. У зв'язку із вищевикладеним, враховуючи міжнародні інтеграційні процеси, участь в яких нашої держави стає все активнішою, в якості перспективного предмету майбутніх наукових досліджень в цій царині можна визначити питання функціонального (передусім в контексті аксіологічної, системоутворюючої та системоспрямовуючої функцій) співвідношення національних принципів аграрного права та загальних засад, принципів аграрного права і законодавства Європейського Союзу і країн – членів ЄС.

**Список літератури:** 1. Аграрне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Жушман, В. М. Корнієнко та ін.; за ред. В. П. Жушмана та А. М. Статівки. – Х.: Право, 2010. – 296 с. 2. Аграрное право: учебник / С. А. Боголюбов, М. М. Бринчук, Н. О. Ведышева и др.; отв. ред. М. И. Паладина, Н.Г. Жаворонкова. – М.: Проспект, 2011. – 432 с. 3. Аграрное право: учебник для вузов / Отв. ред. Г. Е. Быстров, М. И. Козырь. – М.: Юрист, 1999. – 524 с. 4. Аграрное, земельное и экологическое право Украины. Общие части учебных курсов: учебн. пособ. / под. ред. А. А. Погребного и И. И. Каракаша. – Х.: ООО «Одиссей», 2000. – 368 с. 5. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика : монографія / А. М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. А.М. Статівки. – Х.: Вид-во «ФІНН», 2010. – 240 с. 6. Ващишин М. Я. Принципы аграрного права Украины / М.Я. Ващишин // Международный сборник научных трудов аграрных и юридических высших учебных заведений России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС: «Правовое регулирование аграрных земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве в России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС: состояние, проблемы, пути

совершенствования». – Т 1 / Отв. ред. Быстров Г. Е. – М.: РГАУ-МСХА им. К.А. Тимирязева, 2009. – С. 195-198. 7. Гаєцька-Колотило Я.З. Аграрне право України: навч. посіб. / Я.З. Гаєцька-Колотило, Н.В. Ільків. – К.: Істина, 2008. – 184 с. 8. Єрмоленко В.М. Нетрадиційні джерела сучасного аграрного права / В.М. Єрмоленко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / Ред. кол. Д.О. Мельничук (голова) та ін. – К., 2012. – Вип. 173. – Ч. 3. – С. 36-41. 9. Козырь М.И. Аграрное право России: проблемы становления и развития / М.И. Козырь. – М.: Право и государство, 2003. – 208 с. 10. Костюков А.Н. Муниципальное право как отрасль российского права (предмет, принципы, режимы, конструкции, система): дис. ... докт. юрид. наук / Александр Николаевич Костюков. – Омск, 2003. – 496 с. 11. Погребняк С. Втілення принципів права в юридичних актах // Вісник Академії правових наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 21-32. 12. Уркевич В.Ю. Про структуру аграрного кодексу України / В.Ю. Уркевич // Спадковість творчих ідей академіка В. З. Янчука та їх розвиток у науці сучасного аграрного і природоресурсного права: Матеріали круглого столу (27 травня 2010 р.), присвяченого 85-річчю від дня народження академіка В.З. Янчука: зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила. – К.: Освіта України. – 2010. – С. 38-40. 13. Шингель Н.А. Аграрное право: ответы на экзаменац. вопр. / Н.А. Шингель. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск: ТетраСистемс. 2008. – 160 с.

**ЧОРНОУС О. В.**, кандидат юридичних наук, доцент,  
доцент кафедри трудового та господарського права

**Харківський національний університет внутрішніх справ**

## **ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ ЖІНОК В ОРГАНАХ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Проблема гендерної нерівності жінок в органах внутрішніх справ України мала актуальність в усі часи, а особливого загострення вона набуває на порозі реформування органів внутрішніх справ та змін, які впроваджують гендерну рівність та пропагують ліквідацію всіх форм дискримінації жінок на основі створення умов і правових норм, необхідних для здійснення на практиці конституційного принципу рівних прав і рівних можливостей жінок та чоловіків. Проведені дослідження за останні десятиліття показали, що кількість жінок в органах і підрозділах внутрішніх справ поступово зростала та досягла кількості понад 21 % від за-